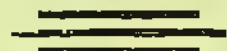
ALEKSANDAR MUŽINIĆ

Filozofija u Hrvata

od 1918-1938 godine

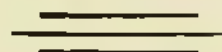
B E O G R A D
ŠTAMPARIJA I KNJIGOVEZNICA „PRIVREDNIK“ ŽIV. D. BLAGOJEVIĆ
KNEZ MIHAILOVA 3, TEL· 21-450
1 9 3 9

ALEKSANDAR MUŽINIĆ

Filozofija u Hrvata

od 1918-1938 godine

Preštampano iz „Učitelja“ god. 19 (55) br. 3-4

BEOGRAD
ŠTAMPARIJA I KNJIGOVEZNICA „PRIVREDNIK“ ŽIV. D. BLAGOJEVIĆ
KNEZ MIHAILOVA 3 TEL. 21-450
1939

Aleksandar Mužinić, Zagreb

Filozofija u Hrvata od 1918—1938 godine

Interes za filozofijske probleme kod širih krugova hrvatskih intelektualaca veoma se povećao poslije svjetskog rata i još je uvijek u neprekidnom porastu. Filozofijskim umovanjem kao i javnim iznošenjem takvog umovanja putem štampe počeli su se baviti od 1918 dalje u mnogo većoj mjeri nego prije rata i one osobe, koje nisu primile na univerzitetima stručno filozofijsko obrazovanje. Jedan od mnogih povoda tome bit će i to, da su mnogi upoznavši ratne grozote i uvidjevši ogromne nepravde života napustili i zabacili onakova vjerska gledišta na život i svijet, kakova su naučavale razne crkve. Ostajući tako bez onog oslonca u životnom djelovanju, koji je svakom misaonom i svijesnom biću potreban, to su svi ti »bezvjerci« u koliko se nisu žacali da ostanu kao neke životinje bacane svojim nestalnim hirovima i nagonima i da žive tako bez cilja iz dana u dan — svi ti nezadovoljnici besciljnog života morali su da traže sebi novi oslonac, morali su da potraže svoju duševnu sigurnost i duhovni mir time da se usidre u nekom drugom novom nazoru na život i svijet. Zato u takvom vremenu i širi krugovi čitaju i proučavaju filozofijske spise te i sami umuju; a neki, koji svojim umovanjem dopru do novih pogleda i spoznanja, smatrajući ih vrijednim i spodobnim da one spasu i ostale nezadovoljnike »bezvjerce« iz duhovne neizvjesnosti — ti otkrovitelji novih spoznaja objavljuju onda svoju nauku ostalima. Pišu se zato članci, izdavaju časopisi, štampaju djela.

Tako upada u oči razmjerno mnogo povećana produkcija filozofijskih radova u godinama 1923—1927, tj. 4 do 5 godina poslije završetka svjetskog rata, kroz kojih 5 godina su mislioci imali vremena da izgrade svoja nova shvaćanja; a poslije novog impulza, koji

je donijela svjetska ekonomska kriza počevši u godini 1929—1930 javlja se opet povećana produkcija filozofijskih djela od 1934 godine pa sve do sada; a prema najavljenim radovima izgleda da će kulminacija biti postignuta tek 1939-te godine.

U spomenutom prvom periodu filozofijskog zamaha u Hrvatskoj bile su pokrenute i dvije revije za filozofiju. Prva revija pod naslovom »Univerzum — revija za filozofiju, prirodne i socijalne znanosti« pokrenuta je 1922 godine i izašlo je do 1924 svega desetak brojeva. Druga revija pod naslovom »Revija za filozofiju i psihologiju« (glavni urednik prof. Dr. A. Bazala) pokrenuta je 1927 godine, a izašao je samo prvi dvobroj. No i u ostalim revijama pa i u tjednicima i novinama (napose u Obzoru) objelodanjene su razne filozofske rasprave nažalost više manje neznanstvenog karaktera. Tako su napose u časopisima Jugoslavenska Njiva, Književna republika, Kritika, Savremenik, Nova Evropa, Književnik, Polemika, Kultura, Priroda, Ars, Život, Hrvatska Smotra, Hrvatska revija, Nastavni vijesnik, itd. objelodanjene mnoge rasprave i eseji s filozofijskog područja; dok su filozofijske rasprave više znanstvenog karaktera objelodanjivane ili zasebno ili u edicijama Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a u posljednje 4 godine i u pedagoškom časopisu »Napredak«.

Neznanstvena (nekritična) filozofija

Kako šira publika samo iz nužde prilazi k filozofiji tražeći novi pogled na život i svijet, to se najveći dio te publike ne produbljuje do pravog filozofijskog umovanja, već se zadovoljava obično s prvim novim filozofskim »sistemom«, koji je baš tada u modi. A u modi su obično samo oni »sistemi«, koji i nisu sistemi, već koji su samo zanimljive i jednostrane teorije a često s mnogo logičkih i činjeničnih nedostataka. Jer za širu publiku je važno to, da je teorija zanimljiva, nova i — lako shvatljiva! A kako je n. pr. svaka idealistička filozofija teško shvatljiva, to nažalost idealistički filozofijski sistemi — izgleda — nikad neće ući u modu! Zato je i u Hrvatskoj poslije 1918 godine ušlo ponajprije u modu prirodonaučno gledanje na život i svijet i to u običnom mehanističko-materijalističkom smislu; Hackelizam je naročito cvao tih godina. Malo kasnije ušao je u modu »relativizam« i to većinom na osnovu krivog interpretiranja Einsteinovih radova o matematsko-fizikalnoj teoriji relativiteta, po kojoj da je navodno »posve svejedno, da li ide mačka oko kaše ili kaša oko mačke«. Neki su pak ozbiljniji mislioci relativizam shvatili samo kao dinamizam, tj. kao nestalnost spoznaje (n. pr. Milan Marjanović, teosof, u svom eseju »Četiri evandelja religije relativnosti«), a tek ostali kao agnosticizam, tj. kao nesigurnost spoznaje. No ova relativistička moda imala je i dobrih rezultata: u svojim (još predratnim!) matematskim raspravama, napose u značajnoj knjizi »Darstellung der Relativitatstheorie...« (1924 god.) prikazao je prof. Dr. V. Varićak suvislost Lobačevskijeve geometrije s teorijom relativiteta, na osnovu čega da se može spekulativnim putem zaključiti da je kozmološki

prostor neeuklidske strukture; no kako se opet javila oštra kritika Einsteinovih radova (Dr. Stjepan Mohorovičić: O Einsteinovoj teoriji relativnosti i o njezinu matematskom, fizikalnom i filozofijskom karakteru, 1923 — i druge vrijedne rasprave istog autora, a kaznije i Mladen Hegedušić), a s druge strane kako je prof. Dr. V. Vrkljan u svojim naučnim prikazima uzimao iste radove u zaštitu od nekih neopravdanih napada — to su ove raspre znatno uticale na izoštrenje pojmova kao i dubljeg interesa za prirodonaučne probleme.

S povećanim interesom za prirodonaučne probleme sve više je u modu ulazio pozitivistički pravac gledanja u filozofijskom umovanju hrvatskih mislilaca i naučnih radnika. No dok je s pravim pozitivističkim duhom bio prožet samo izvjesni uži krug mislilaca (Dr. S. Matičević, Dr. S. Hondl »Pogledi suvremene fizike« 1929, Dr. R. Bujas i dr.), dotle je veoma veliku raširenost dobila moda Freudizma. Freudizam je bio oko 1931 u Hrvatskoj u svojoj kulminaciji, pa je bio čak osnovan i klub psihoanalitičara u Zagrebu. No zamalo je freudovštinu u izvjesnoj mjeri potisnuo Adlerizam, koji je poradi svoje izrazitije socijalne note bio mnogima prihvatljiviji. Iz tog razdoblja datira zanimiva rasprava od Augusta Cesareca „Psihoanaliza i individualna psihologija" kao i neke rasprave Zvonka Richtmanna te G. Richtera.

Kao posljednja takova filozofska (točnije polufilozofijska) moda u širim krugovima intelektualaca i poluintelektualaca proširio se dijalektički materijalizam, koji je u Hrvatskoj imao svoju kulminaciju izmedu 1932 do 1935 godine. Medu predstavnicima tog smjera umovanja valja istaći osim spomenutog Aug. Cesarca (»Do Quijote iz Salamance, Miguel de Unamuno« 1932) i Zv. Richtmanna još i Dr. Božidara Adžiju (»Od Platona do Marxa — razvoj sociološke ideje« i drugo), Dr. Mirka Kus-Nikolajeva (Problemi biološke sociologije, 1924 — U međuvremenu, 1937 — itd.), Veljka Ribara (Principi materijalističke dijalektike — 1922), Ing. Ivana Brichtu i Dr. Ing. Rikarda Podhorskog (Nauka, život i tehnika, 1933) i Dr. Ml. Ivekovića. Kritički se osvrću na dijalektički materijalizam Dr. Bubanović (Priroda i dijalektika), F. Niedzielski, A. Mužinić i napose Dr. A. Makanec (Marksistička filozofija prirode, 1938).

U najnovije vrijeme se zamjećuje »moda« ruralizma, koji je gotovo posve autohtoni kulturno-filozofski smjer naziranja pokrenut po Dr. Anti i Stjepanu Radiću a pod uplivom naziranja L. Tolstoja i Mahatme Gandhija (A. H. Žarković, Šarinić Ivo, Predavec, itd.).

Ovdje je potrebno istaći još neke zasebne mislioce i kulturne radnike. Tako se Dušan Grubić u razdoblju od 1919—1923 bavio ponajviše kozmološkim pitanjima („Princip kauzaliteta kao vrhovni prirodni zakon", itd.). Boris Vrtar i Zlatko Milković (Život i tvar, 1937) te Dr. Zora Voneš (Empfindende Materie) bave se takoder filozofijom prirode. Stanislav Tomić s djelom „Apsolutizam kao religija života" (1919) gdje povezuje prirodonaučne rezultate s mistikom, postao je neke vrste osnivač sekte, koja se nije održala. Dr. Dajčeva-Župić Klara i Dr. N. Župić izdali su razne rasprave s teosofskog područja, a Dr. Drago Ćepulić nekoliko eseja filozofsko-historijskog ka-

raktera. Dr. Ivo Pilar je opsežnim djelom Borba za vrijednost svoga „ja" (1920), koje zadire u sva životna područja, pokušao dati podstrek za razvijanje individualizma, koji da je u slavenskim krajevima zakržljao: da bi „lijenost i nesposobnost ljudi u zadrugama" odstranio i poboljšao „kakvoću našeg ljudskog materijala", zato — kaže Dr. I. Pilar — „iznosim ovaj skromni pokus filozofije slavenskog individualizma kao teoretski pokus sređenja, harmoniziranja i ojačanja napose hrvatskog a slavenskog čovjeka uopće." Pod individualizmom smatra on u skladu s Masarykom „nastojanje oko što potpunijeg razvitka i usavršenja pojedinačke ličnosti unutar ljudskog društva". Inače je Dr. I. Pilar izdao i vrijednu raspravu o bogomilstvu (1927) i razne rasprave o sociološkim pitanjima.

Značajan je još kao širitelj filozofijskih misli Miljenko Vidović, sa svojim etičkim pokretom, koji se začeo u Sarajevu. Izdavanjem »Uzgajatelja« kao i održavanjem mnogih zanimivih predavanja s etičkog područja probudio je u mnogima interes za filozofiju, a izdao je i djela »Ideje i problemi«, »Pregled filozofije«, »Prva i posljednja revolucija«, itd. u kojima svima se odražava težnja za unutrašnjom preobrazbom današnjeg čovjeka u novog čovjeka sutrašnjice u smislu takozvane »alterologije«, tj. u smislu altruističke etike svečovječanstva.

Znanstvena (kritična) filozofija

Kako filozofsku zrelost Hrvata pokazuju jedino predstavnici znanstvene filozofije (tj. takvog filozofiranja, koje se kritički osvrće na ostale filozofijske smjerove ili barem vodi računa o ostalim smjerovima, koje je dakle bazirano na stručnom poznavanju filozofijske problematike napose spoznajno-teoretskih problema pokrenutih po Kantu) — i kako tek ti predstavnici svojim radovima dokazuju, da se filozofska misao u Hrvatskoj može staviti sve više kao ravnopravna uz bok evropskoj filozofiji uopće, to će se u ovom prikazu posvetiti posebna pažnja tek takvim misliocima. Ti filozofijski mislioci unutar 1918 do 1938 godine razvijali i izražavali su se gotovo svaki na svoj osebujan način, tako da još nema u Hrvata izrazite neke filozofske škole. No ipak se po unutarnjoj implicitnoj vezi (sličnosti) svojih naziranja mogu ti predstavnici grupirati u 3 odvojene skupine.

Prvoj najmnogobrojnijoj skupini su zajedničke karakteristike ove: spoznaja, napose filozofijska spoznaja nije posve pouzdana, ona je više ili manje nesigurna a spoznajna funkcija nije ni završna, ljudsko spoznavanje ne dopire do apsolutne istine, dakle nema ni karakter općenosti. Naime spoznaja je sama (a ne samo psihička funkcija spoznavanja) po jednima ovisna od voljno zauzetog stava ili perspektive (Dr. A. Bazala, Dr. K. Krstić, Dr. M. Petras, itd.) po drugima je ovisna od psihološkog karaktera ili tipa pojedinog mislioca (Dr. V. Dvorniković), po trećima ovisna od biološke strukture ili dispozicije individua (Dr. R. Bujas, Z. Vernić), po četvrtima je ovisna od dosadanjeg sakupljenog znanja i nesavršenih metoda opažanja (Dr. S. Matičević, i Dr. R. Bujas, itd.). Zato mislioci ove skupine nisu odlučni u svojim tvrdnjama i stavovima, nisu dogmatski, već — bilo explicite,

bilo implicite — dopuštaju i mogućnost drugačijih sudova ili mogućnost izmjene svojih sudova. Takvo spoznajno-teoretsko gledište ove skupine može se ukratko označiti kao filozofska politika „otvorenih vrata".

Drugoj malobrojnoj skupini — koja inače čini neke vrste most između prve i treće skupine — zajedničke su karakteristike ove: spoznaja je sigurna i pouzdana, spoznajna funkcija je završiva i ljudsko spoznavanje, premda u njem iracionalni momenti igraju važnu ulogu. dopire do apsolutne istine; zato su mislioci ove skupine prilično odlučni u svojim tvrdnjama i stavovima, oni su u neku ruku dogmatski i premda nisu jednostrani racionalisti ipak su spekulativisti, tj. deduktivna metoda je u njihovim radovima veoma izražena. Uz najizrazitijeg predstavnika ove skupine Dr. Pavla Vuk-Pavlovića nogu se ovamo ubrojiti i Dr. Vl. Filipović, Dr. Marija Brida, Dr. M. Tkalčić i A. Mužinić. Spoznajno-teoretsko gledište ove skupine može se ukratko slikovito označiti kao filozofska politika „jake ruke" ali i pune odgovornosti.

Treće skupina — premda imade u spoznajno teoretskom pogledu neke jednake crte s drugom skupinom, n. pr. pouzdanost spoznaje, mogućnost zahvata apsolutne istine a dogmatski stav je napose snažno izražen — to se ipak odvaja kao posebna filozofijska škola zbog svog tradicionalnog dualističkog metafizičkog stava (duša i tvar), kao i zbog definicije istine kao „podudaranje mišljenja sa stvarnošću" (adaequatio rei et intellectus) te zbog izrazitog intelektualističkog empirizma (što ne mora biti u sukobu s dogmatičnošću!). Ova neoskolastička ili tomistička filozofijska skupina može se ukratko okarakterizirati kao filozofska politika tradicionalnog ekvilibriranja ili kompromisa. (Dr. S. Zimmermann, Dr. Keilbach, H. Bošković, Ante Alfirević, Dr. Šanc, itd.).

Glavni predstavnik prve skupine mislilaca je Dr. Albert Bazala. profesor filozofije na zagrebačkom sveučilištu i predsjednik Jugosl akademije znanosti i umjetnosti. U njegovom stvaralačkom radu poslije 1918. godine potrebno je između mnogih manjih rasprava i prigodnih predavanja (n. pr. Značenje umjetnosti u životu naroda, 1935 — O slobodi nauke i umjetnosti, 1934, itd.) napose istaći važno djelo „Metalogički korijen filozofije" (Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 229, god. 1924). U tom djelu, premda nije po opsegu veliko, riješavaju se gotovo svi značajniji filozofijski problemi i to ne samo spoznajno-teoretski već i metafizički, logički i etički. Na taj način podao je A. Bazala u tom djelu obris čitavog samostalnog svog filozofskog sistema i pokazao mogućnost provedbe svog aktivističkog gledanja na svijet i život.

A. Bazala zabacuje termin „iracionalno" kao „nezgodan izraz, jer se pomišlja na antilogično", no kako odnos iracionalnog prema racionalnom u genezi spoznaje nije neprijateljski ili međusobom suprotan, to je „metalogičan" prikladniji izraz. Metalogičnost sastoji se u funkcijama „koje s u r a đ u j u u spoznavanju, ali stoje izvan logičke sfere".

Kako je prema Dr. Krstiću „historijsko mjesto Bazale u našoj kulturnoj povijesti" u tome, „da je on onaj, koji je .... preveo hrvat-

sku filozofiju iz stanja tradicionalne racionalističke ukočenosti i dogmatizma u atmosferu misaone slobode i životnosti" i kako je upravo u spomenutom „Metalogičkom korijenu filozofije" podao rezultate svih svojih misaonih nastojanja napose o pitanju odnosa racionalnog prema iracionalnom — to će biti ovdje prikazan osnovni slijed misli tog djela i to po mogućnosti s originalnim citatima.

Bazala odbacuje empiristički kao i spekulativni racionalizam, zbog njihovog intelektualističkog stava, prema kome je „duh . . .kao ogledalo postavljen prema svijetu"; odbacuje, jer duh nije statičke naravi već „dinamičko-teleološka aktivnost" pa zato „treba odlučno naglasiti aktualistički karakter svijesti". „Svijest nije u prvom redu une faculté ed sentir ili misleća sila (ens cogitans), nego prvenstveno une tendance, poriv, stremljenje, jednom riječju stvaranje zazbiljnosti svoje vrste, koja na osnovi svoje afirmacije može da se razvije i u predočavanje." Zato je „svijet u prvom redu akt samoodržanja, iz kojeg se u daljnjem razvijanju aktuelne mogućnosti — kao akt povrh akta — razvija spoznavanje, dakle kao održanje u drugoj sferi." Prema tome „spoznavanje je predmetno (objektualno) iskorišćavanje doživljaja". A kako „element s m j e r a, koji se po dinamičko-teleološkom karakteru svijesti nalazi u svem zbivanju, o d r e đ u j e ne samo način proizvodnje (doživljavanje) nego i s v e „„p r e d m e t n o"" o d r e đ i v a n j e", te kako „sve spoznavanje polazi od neke premise, od nekoga stvaralački z a u z e t a stava ili projektirana smjera" — to „općenost . . . spoznajni akti . . . nikad u sebi ne sadrže". Drugim riječima: spoznaja ne sadrži apsolutnu istinu, već je „općenost" samo idealni cilj No iako je tako i premda spoznaja ima „protagorejski karakter" to jest „nalazi se uvijek u toku" a „stvari su skup projekcija po mogućnosti svedenih na neku zajedničku bazu" te stoga „nema neke stalne relacije duha prema stvari" — ipak nema u spoznajnom pogledu subjektivne samovolje. Nema takve samovolje, jer „svaka aktuelno postavljena propozicija, da se spoznajno opravda, treba da se vremenski u nizu istovrsnih akata održi i da se priključi skupini i uvrsti u red drugih akata, koji zajedno spadaju", a to treba jer „u aktivističkom karakteru spoznajne zazbiljnosti sama po sebi leži još i težnja, da se zauzeti stav produži do neizmjernosti". I zato „o tom vremenskom održanju i sustavnom sređivanju zavisi njezina spoznajna vrijednost" i — prema Bazali — jedino u toj mogućnosti održanja i sređivanja nalazi se istina. U spoznajnoj funkciji „samo za prvi korak može se prema tome reći, da je sam sebi prepušten, kod drugoga već dolaze u obzir uvjeti mogućnosti ustrajanja u odabranom pravcu i održanja u društvu prema mogućnosti zajedničkog opstanka".

Ukratko: istinito spoznavanje je Bazali naprama „subjektivnim i individualnim pogledima. . . takovo razvijanje akta na osnovi doživljanja" na koje se mogu da „primjene oznake, koje vrijede za bitak u ontologijskom smislu, naime ustrajanje i jedinstvo. Sve što h o ć e, da se u redu spoznavanja kao zazbiljnost održi, mora da u s t r a j e u vremenskom nizu i da se organički p o v e ž e u neku cijelinu." Zato „pojedinačnih istina zapravo i nema".

Od ostalih novijih radova Dr. A. Bazale valja istaći iscrpno djelo „Tajanstvene pojave" (1924) u kojem obraduje pitanja u vezi sa sugestijom, telepatijom, spiritizmom (telekinezija, materijalizacija, itd.) i vidovnjaštvom, o tumačenju kojih pojava kritički razlaže razne teorije. A u najnovijem svom djelu „O ideji nacionalne filozofije" (1938) ukazuje na to da „pojam nacionalne filozofije obuhvaća više no samo skup naučnih djela o problemima i historiji naziranja na svijet i život, sastavljenih u narodnom jeziku a od domašnjih autora"; zato na izvršenju zadataka nacionalne filozofije ne učestvuju samo mislioci, već i „umjetnici, moralni i vjerski pregaoci, socijalni i politički pokretači zajedno s uzbudenom, duhovno zauzetom društvenom cjelinom."

Primjenu i proširenje Bazalinih misli na neke logičke probleme proveo je Dr. Marijan Petras u svojoj disertacionoj raspravi „Teorija suda" (1935). U toj opsežnoj i iscrpnoj raspravi ukazuje izmedu ostaloga na činjenicu, da se logički sud nužno sastoji iz četiri člana nasuprot starijim „gramaticističkim" teorijama po kojima se sud sastoji samo iz 3 člana.

Na području psihologičkom Dr. Kruno Krstić primijenio je Bazaline misli u svojoj disertacionoj raspravi „Psihologija i njen predmet (Perspektivna polimorfnost predmeta psihologije)" 1937, koja je nažalost samo u odlomku oštampana. U toj raspravi se prikazuje kako od voljno zauzetih perspektiva (gledišta) ovisi, što će se uzeti kao predmet psihologije, odnosno što će se smatrati pod riječju „psihično"; pa prema tome ima više psihologija, kojih svaka obraduje drugi svoj predmet.

Dr. Stevan Pataki, Bazalin đak i inače plodan pisac, u svojoj disertacionoj raspravi „Problem spoznavanja i njegovog predmeta" (1930) prikazuje kako je u Kantovoj filozofiji najznačajniji njegov „kopernikanski obrat", tj. da se ne kreće duh oko predmeta već predmet oko duha. Taj obrat zatim dovodi u vezu s metalogičkim perspektivizmom Dr. A. Bazale. Osim ostalih svojih djela i rasprava (Pedagogijska nauka i problem odgojne funkcije, Evolucija i doktrina logičkog idealizma, itd.) izdao je svoje do sada najznačajnije djelo „Problemi filozofijske pedagogije (Odnos filozofije i obrazovanja)" (1933), u kojem se razabire izvjesno kolebanje i odvajanje od učenja Dr. A. Bazale i to ponajviše usvajanjem izvjesnog metafizičkog dualizma u kojem su život na jednoj strani a duh na drugoj strani dva skrajnja pola u svijetu.

K ovoj istoj skupini mislilaca, kako je ranije rečeno, pripadaju i Dr. Ramiro Bujas, Dr. Stjepan Matičević i Zdenko Vernić, premda mnogim svojim naziranjima stoje u opreci k voluntarističkom aktivizmu Dr. A. Bazale. U mnoštvu psihologijskih rasprava Dr. R. Bujasa najznačajnija je u filozofskom pogledu njegova rasprava »Teorija osjećanja« (1925), u kojoj se svaki doživljaj osjeta tumači kao poremećaj u ravnoteži odnosa izmedu nutarnjih faktora (dispozicija) i vanjskih faktora (okoline); a u skladu s time »i svako naučno pa i metafizično snalaženje nužno je zavisno i od individualne strukture i od onoga, što je spoznanju dano u okolini«. U toj misli implicite sadržani stav, da spoznaja nema karakter općenosti ili apsolutnosti,.

kao i izraziti (premda riječima neizrečeni) aktualizam povezuje misaoni rad Dr. R. Bujasa s onim Dr. A. Bazale.

Zdenko Vernić, koji je slično kao i Dr. R. Bujas mnogo pod utjecajem Avenariusovih teza, u raspravi »Sveti smijeh« (1925) prikazuje etičku vrijednost smijeha, a u raspravi »Teorija Filozofije« (1925) zastupajući biologijsko gledište tvrdi »i filozofija i nauke i umjetnost i sve druge manifestacije naše svijesti su naše reakcije i produkti adaptacije i akomodacije« — »i sva naša spoznaja jedan su način reagovanja individua na njegovu okolinu«, a kako će koji individuum reagirati, to ovisi »i o samoj strukturi individua«. Razumljivo je onda da ni po nazorima Z. Vernića nema posve pouzdanih spoznaja, koje bi se mogle nazvati apsolutno istinitim, »jer je svaka spoznaja jedva vitalna reakcija, i jer u vitalnim reakcijama, što su intenzivnije, sudjeluje struktura čitavog našeg bića, zato nam je s jedne strane i spoznaja već motivisana i m o d i f i k o v a n a čitavom ličnošću autorovom.«

Dr. Stjepan Matičević izdao je poslije 1918 godine veći broj većinom pedagogijskih rasprava, a ovdje je potrebno spomenuti radove: »Počeci filozofije« (1919), »K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj« (1934) u kojoj nastoji utvrditi pedagogiku kao samosvojnu nauku, te raspravu »Priroda, kultura i odgoj« u kojima se u filozofskom pogledu razabire razvoj Matičevića od logičkog idealizma prema pozitivizmu.

U vezi s ovim misliocima potrebno je spomenuti i Dr. Vjekoslava Rotkvića (Priroda i kultura, Progres morala, 1919), Dr. Stanka Franka (Život, pravo i filozofija, 1925), Dr. F. Čulinovića (O slobodi volje, 1934) i Dr. Nikolu Čepinca (Filozofija B. Spinoze, 1933) kao i Ivana Nevistića (Struje i smjerovi savremene filozofije, 1924—1925)

Ponešto odvojen u toj čitavoj skupini, ali upravo blizak gledištima Dr. R. Bujasa i Z. Vernića, stoji Dr. Vladimir Dvorniković koji pripisuje karakternom ustroju (tipu) pojedinca odlučnu ulogu za izgradnju njegovih spoznaja i njegove filozofije. Toga radi se skoro posve predao psihološko-filozofskom ispitivanju karaktera izvjesnih mislilaca a i narodnih skupina. Za našu filozofsku literaturu je od velike vrijednosti njegovo opsežno djelo »Savremena filozofija« (1918), u kom djelu je prikazao i podijelio suvremene filozofijske mislioce prema njihovu pripadanju odredenim psihološkim tipovima. Od ostalih njegovih mnogobrojnih radova zapaženo je i u širim krugovima djelo »Psiha jugoslovenske melanholije« (1925), a veoma je zanimljivo i originalno djelo »Studije za psihologiju pesimizma I. Shakespeare-Hamlet-Kranjčević« a napose II. knjiga iste studije »Hrist - Budha - Šopenhauer« (1923—1925). U svom radu »Tipovi negativizma« te u opsežnom djelu »Borba ideja« raspravlja o kulturno-filozofskim i o psihološko-socijalnim pitanjima. U spoznajno-teoretskom pogledu Dvorniković kaže u svojoj Savremenoj filozofiji: »Spoznaja je prema budućnosti otvoren nikad ne završen proces« (str. 324).

Glavni predstavnik a i osnivač druge skupine filozofijskih mislilaca u Hrvatskoj je Dr. Pavao Vuk-Pavlović, sveučilišni nastavnik u

Zagrebu. Njegov stvaralački rad pun samoniklosti golovo sav leži unutar posljednjih dvanaest godina, pa su za razvoj savremene filozofije u Hrvata njegova djela od neprocjenjive vrijednosti. Po filozofskoj dubini najznačajnije mu je djelo »Spoznaja i spoznajna teorija« (1926), čije osnovne misli je potrebno ovdje barem ukratko izložiti, jer to djelo znači prekretnicu u našoj domaćoj filozofijskoj literaturi.

Osnovno pitanje, koje si postavlja Vuk-Pavlović u djelu »Spoznaja i spoznajna teorija«, je ovo: da li je uopće moguća znanstvena teorija o spoznaji kao takvoj? To pitanje drugim riječima glasi: da li je spoznajna teorija samosvojna znanost ili tek disciplina drugih znanosti? U rješavanju tog osnovnog pitanja Vuk-Pavlović polazi strogo logičkim putem, pa se prvo pita: što je znanost? što može biti predmet znanosti? i konačno: da li spoznaja može biti predmet posebne znanosti? Taj put jasan, i na oko kratak, zapravo je bio za Vuk-Pavlovića veoma dug, jer je morao svako od tih pitanja posebno rješavati, budući da u doondašnjoj filozofijskoj literaturi nisu postojali pravi ni prikladni odgovori na takva pitanja, a u svrhu odgovora na treće pitanje morao je ući i u fenomenološku analizu same spoznaje ili u strukturu spoznaje kao i u logičku genezu njenu, samo da bi odredio: iz kojih i kakovih elemenata ili fenomena se sastoji spoznaja. Rješavajući sva ta pitanja dolazi Vuk-Pavlović konačno do ovih rezultata: potrebno je razlikovati nauku od znanosti: dok su nauke, ukratko rečeno, primijenjene znanosti, dotle je znanost logičko-sistematski »niz spoznaja kojim se eksplicira stalno kategorijalno područje«, a predmet znanosti može biti samo »bistvena veza odnosno bistvena zakonost stalna kategorijalna područja«. Kako opet spoznaja sama kao ni pojam spoznaje nije nikakva »bistvena zakonost...« već je sama spoznaja samo »doživljajno data činjenica« — to naravno spoznaja ne može biti predmet neke svoje vlastite znanosti. Dakle i spoznajna teorija nije i ne može biti samosvojna znanost, već samo »filozofička nauka ili disciplina«.

A filozofička je to disciplina zato, što spoznajna teorija ispitujući spoznaju i njenu problematiku ne ispituje zasebno nijedan od onih dva odvojena faktora, koji sačinjavaju spoznaju, tj. ne ispituje niti samu funkciju spoznavanja, koja kao psihička funkcija pripada psihologiji, a niti spoznato, što opet kao »predmet« pripada znanstvenoj obradbi u teoriju predmeta (Gegenstandstheorie) — već spoznajna teorija ispituje međusobni odnos ili vezu spomenuta dva faktora ili korelata. A kako se može takav odnos da ispituje tek metodom »metempiričkog stava metempiričkog predmeta«, koji stav je »upravo u užem smislu filosofički stav« — to je spoznajna teorija filozofička, štaviše i metafizička (ili »metempirička«) teorija, jer će si konačno metafizika kao znanost metempiričkih stavova »jedina smjeti prisvojiti s pravom određivanje pitanja o snošaju spoznajnih korelata.«

Izloživši ovu osnovnu liniju djela »Spoznaja i spoznajna teorija«, potrebno je istaći još neke pojedinosti. Premda Vuk-Pavlović priznaje i ulogu iracionalnih momenata u spoznavanju (što se raza-

bire iz ovih stavaka: »spoznavanje hoće valjati; doživljaj spoznaje prati uvijek doživljaj valjanosnog zahtjeva« i kako u tom doživljaju ima odlučnu ulogu izvjesnost, koja kao »subjektivna komponenta doživljaja« »nije ništa predmetno, nego nešto aktualno i kao takvo dalje neko teorijski netaknuto .... predlogičko«; nadalje se — prema Vuk-Pavloviću — u doživljaju očitosti drugi njen element »valjanje« odnosi na vrijednosti, a »vrijednost kao predmet može da bude iskonski izravno dohvaćen tek funkcijom čuvstva, ne pak mišljenjem«) to se Vuk-Pavlovićeva filozofija bitno razlikuje od Bazaline ponajviše po tome, što istina po Vuk-Pavloviću ne leži u »sustavnom sredivanju« ili u »organičkoj povezanosti«, već istina (ili točnije »istinitosna vrijednost spoznaje«) leži u »doživljaju logičke očitosti«. Za Vuk-Pavlovića je očitost »osnov sve istinske, sve zbiljske spoznaje, koji spoznaju tek i čini pravovaljanom i djelovnom, da može svrhovito služiti životu.« Drugim riječima za Vuk-Pavlovića ima i pojedinačnih istina! A organička povezanost ili provedivost igra ulogu tek kod znanosti, koja tim principom povezuje pojedinačne istine, tj. pojedinačne spoznaje u sistematski niz. Druga kardinalna opreka Vuk-Pavlovićevih naziranja prema onoj Bazale nalazi se u tome, što je za Vuk-Pavlovića osnovna karakteristika predmetnosti, koja je prema svijesnosti »najbistvenija sviju opreka«, što se ona (predmetnost) odlikuje oblikom apsolutne nevremenosti ili bezvremenosti« i kao takva u svom bistvu je nezavisna od aktualiziranja.

U raspravi »Spoznajna teorija i metafizika« (1927) Vuk-Pavlović iznosi kratak resume svojih filozofijskih ispitivanja iz djela »Spoznaja i spoznajna teorija«, te ukazuje na činjenicu, da spoznajna teorija ne može ispasti iz okvira metafizike, jer se samo unutar metafizike podaje cjelovit pogled na spoznaju prevladavši metempiričkim stavom dvojnu narav same spoznaje.

U drugom svom odlučnom djelu, tj. u djelu »Ličnost i odgoj« (1932), koja je prva sustavna filozofija odgoja u nas, Vuk-Pavlović širokim koncepcijama i dubokim ulaženjem u osnove ispitivanih stvari iznosi rezultate svojih kulturno-filozofijskih, sociologijskih i pedagogičkih ispitivanja. Utvrdujući ovdje misao već ranije rečenu u djelu »Spoznaja i spoznajna teorija«, da pedagogika nije samosvojna znanost, naglašuje u punoj jačini kako u odgojnom djelovanju ljubav vodi odlučnu riječ, čime se odgoj i bitno razlikuje od politike, gdje moć i sila vode riječ. Potrebno je ovdje spomenuti još jedan važan postavak izložen u tom djelu: pedagogijska funkcija upravljajući se prema »budućnosti« jedina od svih (doživljajnih) funkcija nije završiva, pa je tako i sam cilj odgoja »odgajalaštvo samo«.

U kratkom predavanju održanom na filozofskom kongresu u Pragu »Politik - Erziehung - Religion« (1934) ukazuje na to da se životna dvojnost ili napon izmedu politike i odgoja može prevladati samo na području »univerzalno upravljene religije«.

U radu »Opravdanje vjere« (1933) bio je Vuk-Pavlović stavljen pred težak zadatak, da u današnji jezični oblik i današnju filozofijsku terminologiju zaodjene duboke misli Anselma Canterburyskog o iracionalnoj podlozi spoznaje i religije zbog potrebe »bezuvjetnog mje-

rila«. A s onim »tako je mogao misliti Anselmo« rečeno je i to da nije pouzdano, da li je »tako« mislio Anselmo ili tek Vuk-Pavlović.

U predavanju održanom 1937 na internacionalnom filoz. kongresu u Parizu, pod naslovom »Vrednota i stvaralaštvo« određuje fenomenološko bistvo samog stvaralaštva i kako ono ostvarivanjem vrijednosti nužno zapada u socijalne sukobe i borbe i zato »biti stvaraocem znači prema tome ujedno biti borcem«.

U svom posljednjem značajnom djelu »Spinozina nauka« (1938) primijenjuje Vuk-Pavlović na historiju filozofije rezultate svojih spoznajno-teoretskih istraživanja iz ranijih svojih djela, pa dolazi do uvida, da je Spinozino mjesto u povijesti filozofije skroz drugo no kako su ga smještavali dosadanji historičari filozofije. Spinozin navodni materijalizam, panteizam, monizam, psihofizički paralelizam, ateizam itd. svedeni su na osnovu iscrpnih citata iz svih originalnih radova Spinozinih i njegove korespondencije na takovu mjeru, da je u tom Vuk-Pavlovićevom djelu doista Spinoza prikazan u novom svjetlu: kao osoba istinske religioznosti, koja nastoji potražiti sklad između kršćanske religije i ondašnjih prirodnih nauka, pa da je kao takav Spinoza zapravo obnovitelj kršćanske religioznosti svoje epohe.

Među ostale predstavnike ove druge skupine mislilaca pripada Dr. Vladimir Filipović, asistent univerziteta u Zagrebu, koji se svojim vrijednim prikazima »Pedagogija i aksiologija« (1934) i »Osnovne tendencije u suvremenoj filozofiji« (1935) i raspravom »Filozofija i život« (1938), poradi izrazitog priklanjanja fenomenalizmu, smije označiti misaono bliskim Vuk-Pavloviću.

Dr. Marijan Tkalčić u djelu »Pedagogija i tehnika učenja« (1934) zalazi u filozofijska pitanja, koja riješava metodom sličnoj Vuk-Pavloviću; a izdao je još i esej o »Određenju filozofije« (1920).

Dr. Marija Brida svojom disertacionom raspravom »Život — doživljaj« (1937), u kojoj raspravlja o metafizički skrajnjim olinama: o životu i doživljaju te o »mogućnosti i načinu njihova zahvatanja«, pripada također toj skupini mislilaca. Brida se ističe duhovitom kritikom filozofije života na jednoj a filozofije doživljaja na drugoj strani, pa ukazuje kako je Vuk-Pavlovićeva filozofija doživljaja relativno najprikladnija za rješavanje značajnog problema stvaralaštva, premda u pogledu pojma »priroda« zauzima Brida prema Vuk-Pavloviću kritičan stav, naime da priroda ne mora nositi karakter egoističke moći ili nasilja, pa prema tome da moć i nasilje nisu »neotklonivi fatum čovjeka«.

Aleksandar Mužinić u djelu »Civilizacija, kultura i obrazovanje«, nastavljajući na rezultatima Vuk-Pavlovićevih izvida iz djela »Ličnost i odgoj«, ukazuje na potrebu oštrog razlučivanja pojmova u okviru pedagoške prakse, kako bi se ispravno uočili ciljevi odgoja i obrazovanja. Razlikujući duhovne vrednote od »zemaljskih« uvodi Mužinić u skladu s time — a suprotno Spengleru i drugim misliocima — oštro razlučivanje pojma kulture od pojma civilizacije, a dosljedno i odgoja prema obrazovanju; pa ukazuje na to, kako je kultura odijeljena od civilizacije »dvostrukim zidom: kulturnim dobrima i odgojnom funkcijom«. Time nastoji postići jasniji pogled u kulturno-filo-

zofijske probleme i u aktuelni problem specijalizacije, pa dolazi i do zaključka, da su si civilizacija i kultura u medusobnom odnosu kao tendencije suprotne, a evolucija kulture da sama po sebi ne postoji.

Kao glavni predstavnik treće skupine filozofijskih mislilaca u Hrvata ističe se Dr. Stjepan Zimmermann, red. sveučilišni profesor bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, koji se inače može označiti kao do sada najplodniji filozofijski pisac u Hrvata uopće. Od njegovih mnogobrojnih djela, studija i rasprava (n. pr. Ontološko-noetički problem u evoluciji filozofije, 1919 — Kant i neoskolastika, 1920-21, Uvod u filozofiju, 1922 — Filozofijski osnovi znanstvene spoznaje, 1928 — Temelji filozofije, 1934 — itd.) ovdje će biti riječi jedino od djelu »Opća noetika (2 izd. 1926) i o posljednjem omašnom djelu »Filozofija i religija« (1936-37). U »općoj noetici« kao i u ostalim svojim djelima Zimmermann stoji na stajalištu objektivno-realističkog intelektualizma. Za njega je noetika (spoznajna teorija) nauka o vrijednosti spoznaje. Premda je spoznaja sama materijalni predmet noetike, to je ipak važniji formalni njen predmet, koji se sastoji u razlici izmedu istinite i neistinite spoznaje, pa je tako pitanje vrijednosti spoznaje glavni spoznajno-teoretski problem za Zimmermanna. Istina mu je u sigurnom slaganju predikativne odredenosti s objektom. U dilemi izmedu objektivne i subjektivne istine on se zalaže za objektivnu istinu zbog samog fakta koji da nalazimo u svijesti, naime da su objekti spoznaje nezavisni od same spoznaje (ili spoznajne funkcije), a zbog tog fakta ujedno slijedi i objektivna vrijednost spoznaje, a konačan je zaključak, da spoznaja ide do metafizičke realnosti. Premda je to djelo pisano u duhu novoskolastičke struje, ipak se svojim kritičkim gledanjem na razne spoznajne probleme odvaja od mnogih neoskolastika i utvrduje svoje samostalno stajalište.

U djelu »Filozofija i religija«, koje se sastoji iz dviju knjiga, nastoji utvrditi intelektualistički put do religije i to upravo preko filozofije, pa zato i stavlja u podnaslov knjige »razumni temelj vjere«. U tom djelu ponajprije hoće da dokaže mogućnost metafizike kao znanosti, pa stoga zalazi i u spoznajno-teoretska razmatranja, a zatim opravdavši samu mogućnost racionalne ili logičke spoznaje Boga hoće da tu spoznaju na filozofski način izvede tj. da izloži metafizičku filozofiju o Bogu i o čovjeku, te da tako obrazloži r a c i o n a l n i teizam. Tim svojim nastojanjem Zimmermann se razlikuje od drugih nekih neoskolastika, n. pr. od Rosenmöllera, koji tvrdi da je samo teološki (dogmatski) stav mjerodavan za izučavanje religije a filozof može da gleda na religiju samo u toliko što ispituje duševne dispozicije za objavljenu religiju — jer Zimmermann tvrdi: osim objavljene religije ima i naravna religija i ljudi su svojim razumom sposobni upoznati neovisno od nadnaravne objave Boga kao Stvoritelja i Svrhu moralnog zakona, tj. ima i drugih religija osim kršćanskih pa je zato filozofija religije moguća i potrebna. A potrebna je »već i zato što protivnici kršćanske istine polaze od filozofije«.

I ovo, kao i posljednje djelo »Religija i život« (izdala Jug. akad. znan. i umj. 1938) te sva ostala Zimmermanova djela sadrže

mnogobrojne prikaze raznih drugih filozofijskih smjerova, koje prikaze često i obnavlja, čime ta djela mogu poslužiti kao informaciona upućivanja u savremenu historiju filozofije.

Drugi važan predstavnik ove skupine je Dr. Vilim Keilbach, čiji su važniji radovi: Problem religije (1935), Die Problematik der Religionen, Eine religionsphilosophische Studie mit besondere Berücksichtigung der neuen Religionspshychologie (1936), zatim Moderna psihologija religije (1937) i Problem intuicije u modernoj filozofiji i psihologiji religije (1937).

Hijacint Bošković osim drugih rasprava izdao je i veće djelo »Problem spoznavanja« (1931) u kojem utvrduje tomističku spoznajnu teoriju, a Dr. Franjo Šanc u svom savjesno izradenom djelu »Stvoritelj svijeta, njegova egzistencija, narav i njegov odnos prema svijetu« (1935) obraduje mnoga kozmološka pitanja. Dr. Josip Marić u raspravi »Monizam i kršćanstvo« (1922) ukazuje na neodrživost monizma zbog nemogućnosti jednog jedinstvenog znanstvenog pogleda na svijet. Historijom katoličke filozofije bavio se Dr. Juraj Božitković, koji je izdao s tog područja dvije monografije. Dr. Dane Alfirević objelodanio je rasprave »Teosofizam i kršćanstvo« (1924) i »Fenomenologija« (1925), a Dr. Andrija Živković više rasprava o odnosu kršćanske (katoličke) religije prema kulturi pod naslovima: »Jedinstvo kršćanske kulture«, »Problem etičke kulture«, i drugo.

Zaključak

Promatrajući cjelokupan rad naših filozofičkih mislilaca unutar posljednjih 20 godina razabire se, da je glavna pažnja bila uperena na spoznajnoteoretsko područje i na filozofiju kulture u vezi s filozofijskom pedagogikom. S logičkog područja izdano je samo jedno novo djelo (od Dr. M. Petrasa), s izričito metafizičkog područja imademo i opet samo jedno novo djelo (od Dr. M. Bride), a s estetskog i etičkog područja (ne vodeći računa o manjim prigodnim člancima i sporednim umetcima u ostalim djelima) nije izdano ni jedno sistematsko djelo. Ta konstatacija imala bi da posluži kao podstrek za upravljanje misaonog djelovanja na ova područja u kojima se živo osjeća duhovna potreba za novim suvremenim radovima.

Sadržaj

Strana
